

Godfried Danneels

A liturgia 30 évvel a Zsinat után

Valószínűleg nehéz lenne elképzelni, ha nem lennének szemtanúi, mennyire megváltozott a liturgikus gyakorlat az utóbbi csaknem fél évszázad alatt. Manapság már nem is vesszük észre a 30 év óta bekövetkezett változást, hiszen az új liturgia gyakorlatilag mindenütt magától értődőnek hat. Ez egyesek számára valószínűleg eredménynek tűnik, de vajon szem előtt tartotta-e ez a változás a Zsinat szándékát? Talán eljött annak az ideje, hogy ezt mérlegeljük.

Godfried Danneels kardinális (1933) a filozófia és a teológia doktora. 1957-ben szentelték pappá, 1977-ben Anvers püspöke, 1979-ben Malines-Bruxelles érseke lett, 1983-tól bíboros. Itt közölt írása megjelent „La liturgie trente ans après le concil” címmel: Communio XXI, 6. 1996 nov.-dec. 85–98.

Fél évszázad alatt teljesen megváltozott a pap és a hívő nép közötti kapcsolat, ami a liturgiát illeti. Ez a változás abban is megnyilvánul, ahogyan a szent és a profán, valamint az Egyház és a világ közötti kapcsolatot felfogjuk. A liturgikus reformokat megelőző időben a papot bizonyos távolság választotta el a hívektől; ezt a templomok építészete anyagi formában kifejezte; az oltár kelet felé tájolták, a papok szentélyét a hívektől az áldozási oltár választotta el. Vitathatóbb volt az a tény, hogy két párhuzamos szertartás ment végbe egyidejűleg: míg a pap a maga részéről az Egyház liturgiáját végezte, a hívő nép a saját ájtatosságát gyakorolta. A latin nyelv használata valóban hozzájárult ehhez a kettősséghez.

Így a liturgiát érinthetetlennek lehetett tekinteni és annak rubrikáit tisztelettel és engedelmesen kellett végrehajtani. Egyszer s mindenkorra adott volt. Az volt a liturgia jó ismerője, aki tisztességesen vitte végbe a szertartást. A nép pedig jelen volt ebben a liturgiában, de csak keveset vett részt benne, vagy egyáltalán nem.

Részt venni vagy manipulálni?

A liturgikus mozgalom már a kezdet kezdetén, 1909-ben Belgiumban azt a célt tűzte ki maga elé, hogy csökkentse a pap és a hívek közötti távolságot. Az „aktív részvétel” eszméje ettől a mozgalomtól származik, s azóta használta általánosan elterjedt. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának egyik jelszava lett.

A hívek aktív részvétele a vasárnapi misekönyv használatával kezdődött — így legalább követhették a mise menetét—, de elég hamar megjelent az az igény, hogy a hívek ne csak könyv alapján, hanem valóban részt vegyenek a liturgikus cselekményben. A II. Vatikáni Zsinat meghallgatta ezt a kívánságot, amikor bevezette az anyanyelv használatát és leegyszerűsítette a liturgia szimbolikus kifejezésmódját, hogy világosabb legyen. Visszatértünk az ő-

egyház szokásaihoz, elhagyva azokat a későbbi rítusokat, melyek homályt vetettek a lényegre. A különböző liturgikus funkciókat is igyekeztünk jobban elosztani. Ebből következett a hívek nagyobb mértékű bekapcsolódása a liturgia lényegébe.

Ez a részvétel természetesen nagy haladás, s ezt a Zsinat tette lehetővé. De mint minden jó reform esetében, az éremnek itt is megvan a másik oldala. Az a tény, hogy részt veszünk a liturgiában, együtt készítjük elő, igyekezvén egyre közelebb hozni a mai ember kultúrájához és érzésvilágához, lassan odáig vezet minket, hogy birtokba vesszük a liturgiát. Ebben az esetben a részvétel egyfajta finom manipulációvá válik. Amikor ez történik, a liturgia szereplői nemcsak megszabadították azt érinthetetlen jellegétől —ami elvileg nem baj—, hanem birtokukba is vették, képzelőerejük szabad terének tekintették. A liturgia szolgái —papok vagy hívek— annak urai lettek. A liturgia valódi alanya már nem Krisztus, aki a Lélek által imádja az Atyát és megszenteli a híveket, hanem az emberi személy vagy a liturgiát végző közösség. A fegyelemnek, az engedelmességnek, a rubrikák iránti hűségnek az 50-es évek előtti túlzott hangsúlyozása átadta a helyét egy olyan voluntarizmusnak, mely teljesen megfosztja a liturgiát a misztérium iránti érzéktől. A liturgia már nem *leitourgia* —vagyis a nép műve a nép számára, de Istennel való kapcsolatában— hanem csupán emberi tevékenység. Szerencsére ez az irányzat nem terjedt el mindenütt, de nem szabad elhanyagolni, amikor a jelenlegi liturgikus gyakorlatról szeretnénk véleményt alkotni.

A liturgia nem a mi birtokunk

A liturgia alapvető jellemvonása az, hogy Isten műve mirajtunk, mielőtt a mi művünk lenne. Olyan adott tény, amely megelőz minket, már sokkal régebben létezett, mint mi vagyunk. A liturgia egyedüli alanya a feltámadt Krisztus: az első és egyetlen Főpap, aki egyedül képes az Atya imáadására és a hívek megszentelésére. Ez nem csak elvont teológiai igazság, hanem a liturgiában is konkrétan megnyilvánul. A liturgia lényegét az Úr cselekedetei alkotják, melyeket Ő vitt véghez. Ez nem jelenti azt, hogy a liturgiát végrehajtó egyén vagy közösség nem járulhat hozzá „teremtő” módon. A közösség rendelkezik bizonyos teremtő képességgel, de nem alanya a liturgikus cselekménynek. Különben nem lehetne szó a liturgiában Krisztus misztériumainak az Egyházban való továbbéléséről; a megtestesülés, a szenvedés és a Feltámadás misztériumként való folytatásáról. A liturgia ahelyett, hogy Isten üdvösségtervét fejezné ki a történelem folyamán és a környező világban szimbolikus cselekedetek formájában, csak a jelenlévő közösségnek önmagát ünneplését jelentené.

Először is adott tény a liturgia, és utána beszélhetünk a közösségről, amely részt vesz rajta, beléje hatol mint olyan isteni és szellemi építménybe, mely őt jóval megelőzte. A liturgiát bizonyos értelemben előre meghatározzák Krisztus földi életének helyszínei és eseményei. A szentmiseáldozat nem akármilyen szent lakoma, hanem annak a bizonyos utolsó vacsorának jelenlegi ak-

tualizálása, melyet Krisztus a tanítványaival vett magához szenvedése előestéjén. Ezért nem lehet a liturgia a közösség teremtménye: mi nem vagyunk a misztériumok teremtői, hanem szolgálói és őrei. Sem birtokolni, sem létrehozni nincs módunkban.

A *homo liturgicus* alapvető hozzáállása tehát a befogadóképességében rejlik, valamint abban, mennyire képes odafigyelni, egészen átadva magát. Ez a hit, és a hitben való engedelmesség magatartása. Ha ez a magatartás néha karikatúrává vált a rubrikák iránti túlzott engedelmességben, azért még nem szabad elfelejtenünk a liturgia igazi értelmét: a minket meghaladó misztériumba való behatolást.

A *homo liturgicus* nem akarja manipulálni a liturgiát, hogy abban saját magát fejezze ki vagy valósítsa meg. Isten felé fordul, hálát adva, imádvá, dicsérve. Olyan kontemplatív magatartás ez, Guardinit idézve, amely teljes mértékben idegen a *homo faber*-től — s bizonyos mértékben mi mind azok vagyunk. *Homo liturgicus*nak lenni annyit jelent, mint Istenre hagyatkozni az imádságban, hogy az ő akarata valósuljon meg bennünk.

Manapság az ember átalakítja a mindennapi anyagi valóságot a tudomány és a technika eszközeivel. Ezért nem könnyű elsajátítani a valódi liturgikus szellemet. Az ember személyiségének kontemplatív oldala már nem magától értődik, és innen ered, hogy a liturgia lényege is elhomályosul.

Érteni a liturgiát?

A II. Vatikáni Zsinat egyik legfőbb gondja az volt, hogy a liturgiát érthetővé tegye a hívek számára. A Liturgikus Konstitúció minden reformja erre irányult, és arra törekedett, hogy eleget tegyen az érthetőség igényének.

Először a latint vonták felelősségre, amiért a liturgia nem volt eléggé érthető. De amikor bevezették az anyanyelv használatát, világossá vált, hogy más itt a kérdés: magának a liturgiának a tartalma nem volt érthető, mivel ez a tartalom jórészt a Bibliából származik. Gyakran hallható az a vélemény, hogy a héber Biblia számunkra idegen, olyan mezőgazdaságon alapuló társadalmat tükröz, mely távol áll a miénktől. A bibliai hasonlatok a Földközi-tenger parti országok mezőgazdasági életét veszik alapul: pásztor, nyáj, kút már nem tartozik a mai városi ember mindennapi környezetéhez. Tehát a Biblia egy letűnt kor nyelvét tükrözi.

Ez a nehézség fennáll a liturgia más, nem a Bibliából merített szövegeivel is. A latin könyörgések tömör szerkezete és költői stílusa lefordíthatatlan, nem a szavak miatt —amelyeknek meg lehetne találni a modern megfelelőit—, hanem azért, mert eltűnt az a mentalitás és az a kultúra, mely létrehozta őket. Sok szöveg, ha elvászadjuk a zenei háttértől, régiesnek tűnik. Vegyük például a *Salve Reginát*, a *Dies irae*-t vagy a gregorián introitusokat és az áldozási antifónákat.

Vannak olyan szimbólumok is, melyek bár másodlagosak, de már nem töltik be a funkciójukat: a vízcsepp vagy az ostyatóredék a kehelyben, a lavabo rítusa.

Néha olyan rögtönzött megoldást találnak, mely nem oldja meg a problémát: behelyettesítenek egyes szavakat olyanokkal, amelyek érthetőbbek. De vannak olyan bibliai szavak, melyeket egyszerűen nem lehet megváltoztatni. Mit mondjunk ahelyett, hogy „feltámadás”, „húsvét”, „Oltáriszentség”, „megtéérés”, „bűn”? Ezek a szavak szinte a Biblia és a liturgia anyanyelvét képezik. Nem lehet őket megváltoztatni — meg kell tanulni. Elképzelhető-e olyan zsidó, aki más szót használna a szombat és a peszach helyett?

Idéztük azt a kulturális problémát, amely megnehezíti a bibliai hasonlatok használatát. De az a tény, hogy senki sem találkozott még a szeráfokkal, azt eredményezi-e, hogy ez az angyali követ már nem idézi fel a valóságot? Minden idők költészetének nagy része felhasznál olyan képanyagot, mely már nem képezi a mindennapi, megszokott környezetünket. Gyakran használnak manapság keresztelőkön vagy esküvőkön olyan költői szövegeket, amelyek nem a Bibliából származnak. Attól függetlenül, hogy bármilyen más szöveg, mint a Biblia, teológiai szempontból más jellegű, azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az ilyen szövegek még a Bibliánál is sajátosabb kultúrára utalnak, ezekkel szemben a Bibliának sokkal egyetemesebb jellege van.

Legelőször olyan gyógy módot alkalmaznak, mely nem oldja meg a kérdést. Általában megelégszenek az ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel, mint: „Mit hagyjunk el? Hogyan rövidítsük le? Mi fejezné ki jobban, amit ma megélünk?” De hát ez az utolsó kérdés jogosult-e? Mit akarunk mondani? Azt, ami az életünkben lezajlik, vagy azt, amit Isten akar nekünk mondani?

Csak egy megoldás létezik: ha a liturgia más, mint egyszerűen az emberiség közös vallásosságának formába öntése, vagyis ha a liturgia Isten megnyilvánulása az emberi történelemben — Ábrahámától Jézus Krisztusig —, akkor nem lehet megspórolni a hitoktatást és a bevezetést a liturgiába: a liturgiát el kell sajátítani, mert misztériumokat hirdet és ünnepel: a zsidó és a keresztény vallás alapító eseményeit.

Mit jelent az, hogy „érthető”? Ha a liturgia Isten megnyilvánulása Egyházában, világos, hogy sohasem tudjuk teljesen megérteni. Mindig megmarad a kemény magja: a misztérium. Csak a hit hatolhat bele igazán.

De még mást is meg kell említenünk erről az „érthetőségről”. Sok kortársunk számára „érteni valamit” annyit jelent, mint „rögtön fölfogni”. Érthetetlennek nyilvánítanak mindent, amit nem lehet tüstént megragadni. Sokszor ez helyes megállapítás, de ebben az esetben inkább lerögzítésről van szó, mint megértésről. A fennköltebb valóságokat illetően, legyen az emberi vagy isteni, nem így kell eljárni. A szeretetet, a halált, az örömet, Isten ismeretét nem lehet egyszerre megragadni. Inkább arról az ismeretről van szó, amit a Biblia idéz: ez olyan lassú folyamat, mely fokozatosan meghitt ismeretséget eredményez bizonyos dolgokkal. Ez a liturgia esete is. Nem elemezni kell, hanem időt szánni arra, hogy meghallgassuk, hogy meghitt ismeretségre tegyünk szert vele. Csak a hit és a szeretet által tudjuk megérteni. És csak az ismétlés tesz képessé arra, hogy

ezt a meghitt ismeretséget elnyerjük, a legmélyebb valóságok csak fokozatosan tárják fel jelentésüket. Ezért a liturgia rítus is, vagyis ismétlés.

Ezért nem volt nagy eredményük azoknak a változásoknak, melyek a közvetlen megismerést, megértést tűzték ki célul. Mindent meg akartak magyarázni, elemezni, analizálni. Nem hagyták, hogy a hívek meghitt ismeretségbe kerüljenek a liturgiával. Olyanok ezek, mint a sebészeti beavatkozások (rövidítés, áthelyezés, megszüntetés, leírás), melyek a haldokló betegeket nem tudják életre kelteni. Az egyetlen helyes út a dialógus: hagyjuk, hogy a liturgia elmondja, amit mondani akar, hallgassuk meg a hangját felhangjaival együtt, és engedjük, hogy kibontakoztassa mély értelmét!

Az a tény, hogy a liturgia nehezen érthető, nem abból származik, hogy szimbólumai megközelíthetetlenek az értelem számára. Mindenki könnyen felfogja azokat a szimbólumokat, melyek megmozgatják képzelőerejét, mint a tűz, a fény, a víz, a kenyér, a bor, a kézrátétel és a kenet. Voltak másodlagos szimbólumok a múltban, melyek közül néhányat —joggal— szüntetett meg a II. Vatikáni Zsinat.

A nehézség azonban onnan származik, hogy az a szimbolikus világ, melyre ezek a szimbólumok utalnak, manapság nem létezik. Így a liturgikus szimbólum, mint partra vetett hal, elveszti éltető erejét. Erre utal —a contrario— az a néhány eset, amikor a szimbólumok még használhatók. Miért szabad rövid latin mondatokat, gregorián dallamot használni Taizében és sehol a plébánián? Mert a szerzetesközösség liturgikus életében a helyükön vannak. Ugyanez vonatkozik a karizmatikus közösségekre. Miért tartjuk természetesnek a Requiem-misé a temetésen? A liturgia érthetősége a környezettől függ. A liturgiához való viszonyunk határozza meg —még a szertartáson kívül is— azt, hogy érthető-e vagy nem.

Nem a liturgia a hibás, hogy megértjük-e vagy sem, hanem mi magunk. A mi magatartásunkon kell változtatni. Általában véve meg kell vizsgálnunk Istennel való kapcsolatunkat, hitünket, életmódunkat... A liturgia adja-e az értelmét életünk e részének, vagy idegen elemként hat ránk? Talán elveszítettük volna önzetlen, érdek nélküli képességünket a szemlélődés iránt?

Mi a teendő?

Amikor azt állítjuk, hogy a liturgia meglévő keret, amelybe bele kell illeszkedni, nem zárjuk ki annak lehetőségét, hogy bizonyos kreativitás teret kapjon. Csak az a kérdés, hol a határ. Nem lehet mindent megváltoztatni. Csak olyan módosításról lehet szó, mely a liturgia szellemében jön létre. Vannak olyan témák, melyek nem tűrik a változtatást, habár variációk létrejöhetnek az adott témára. Ezek a témák azok, melyek magától Krisztustól származnak. Még az Egyház sem befolyásolhatja azt, amit a klasszikus teológia „a szentségek lényegének” nevez. Vannak olyan liturgikus elemek is, melyek csak a történelem későbbi periódusában jelentek meg, de ezeken sem szabad változtatni. Így az imádság bizonyos formái, egyes szavak, vagy pl. a következő

sorrend: olvasmány/zsoltár/imádság, nem a liturgia szeszélyéről van szó, hanem alapvető teológiai igazságról: Isten beszél először, s az ember erre válaszol. Hogy meg tudjuk különböztetni a témát a variációtól, komoly liturgikus képzettségre van szükség, ismerni kell a történelmet és a hagyományt. Talán ezért tűnik néhány helyen a liturgia olyan szegényesnek. Bőven vannak vállalkozó szellemek, akik képzelőerővel rendelkeznek. De hiányzik a megfelelő képzettség. Hiába van liturgikus bizottság, ha nincs hozzá megfelelő képzettség.

Liturgikus cselekedeteink általában túl rövidek — bármilyen meglepő ez a kijelentés sokak számára. A liturgiának időre van szüksége ahhoz, hogy előtárja minden kincsét. Nem fizikai, órával mérhető időről van szó, hanem a Lélek idejéről. Liturgiánk túl gyakran nem hagy elég időt, hogy behatoljunk a misztériumba. Ebből a szempontból a keleti Egyház liturgiája példamutató, amennyiben rászánja a kellő időt és felhívja a híveket — a kerubok himnuszával („kerubének”) — hogy tegyék félre világi gondjaikat. Nem elég, hogy a résztvevők hallják a liturgiát, nem elég elmondani, hanem hirdetni kell, és időt adni, hogy asszimilálják.

Fontos tényező ehhez a csönd. A II. Vatikáni Zsinat bevezette a liturgiába a csend fogalmát (amit gyakorlatilag nemigen követnek). Csend nélkül a liturgia beszédek sorozata, melyet nincs időnk magunkévá tennünk. Így nem is lehet csodálkozni azon, hogy az emberek nem értik meg. A mai nyugati liturgiának az a fő hibája, hogy túl bőbeszédű. A beszédet régen elhanyagolták, most viszont olyan nagy teret kapott, hogy a liturgia már csupa beszéd lett. Hány olyan pap van, aki a szentbeszédet tartja a mise legfontosabb mozzanatának, és az az érzése, hogy a lényeg lezajlott az ige liturgiája után? Gyakran felbomlik az arány az ige és az eucharisztia liturgiája között. Így helyezik előtérbe a liturgia túlságosan intellektuális megközelítését. Nincs elég hely a képzelet, az érzelemvilág, a meghatottság, a szépség számára. Így a liturgia — mivel túlságosan az ész dolga lett — nem éri el a hívek nagy részét.

Ha a liturgiát kizárólag az ész irányítja, a testnek csaknem semmi szerepe nem marad. Aránytalanná válik a szó és a mozdulat összjátéka. Eltekintve néhány retorikai gesztikulációtól és színpadias magatartástól, a nyelv és a fül az a két érzékszerv, amelyre a liturgia támaszkodik.

Ha a liturgia túl bőbeszédű, fennáll az a veszély, hogy más célra használják fel, mint önmaga. Valójában a liturgia öncélú cselekmény, olyan, mint a játék: azért játszik valaki, hogy játsszék. Amint versenyről vagy anyagi érdekekről van szó, vége a játéknak. Így a liturgiának is vége van, ha más célra fordítják, mint önmaga. Nem a liturgia a katekézis helye és ideje. Habár nagy szerepe van a hitoktatásban, nem ott van a helye a keresztyén ember különböző életstádiumainak.

A liturgiának nem az a célja, hogy valamit kihirdessen, hogy valamit — legyen az lényeges dolog — a hívek tudomására hozzon. Amikor a misszióknak ajánlják a vasárnapi misét, nem azért veszünk részt rajta, hogy megismerjük az egyes missziós országokat, hanem hogy elgondolkozzunk azon

a misszió, melyet Krisztus ránk bízott, vagyis hogy minden nép számára hirdessük az Evangéliumot — kezdve mindennapi életünkön. Az a szokás, hogy bizonyos vasárnapok bizonyos témát tárgyalnak, nem liturgikus. A liturgia nem szolgálhat ilyen mozgalmat, még egyházi vonalon sem, hiszen a liturgia nem egyszerű összejövétel, hanem olyan szabad cselekvés, melynek célja önmagában rejlik. Habár a liturgia minden más egyházi tevékenység forrása és csúcspontja, nem helyettesítheti azokat, nem egyezik meg velük.

A tapasztalat szerepe

A liturgia egyik fő sajátossága, hogy kiemelkedő helyet ad a tapasztalatnak. Először megtapasztalunk valamit, utána gondolkodunk el rajta, elemezzük, magyarázzuk. „Először ünnepel, utána magyaráz” — mondhatjuk, bár sokan furcsának tartják ezt a sorrendet, észellenes obskurantizmust gyanítva. Az irracionlizmust venni előtérbe, lemondva arról az óriási erőfeszítéstől, melyet az Egyház a hitoktatás terén véghez vitt a szentségekre való felkészítéskor?

Az egyházatyák elve az volt, hogy a *misztagogikus* hitoktatás, vagyis a szent misztériumok részletes magyarázata csak a hit alapvető szentségeinek vétele után történt. A keresztség előtt megelégedtek az erkölcsi tanítással és a keresztény életre való neveléssel. Csak a Húsvét éjszakán kapott keresztség utáni héten beszéltek a keresztség lényegéről, a bérálás és az oltáriszentség értelméről. Pedagógiájuk az érzékelésen alapult: először megtapasztalni, csak azután magyarázni. Az oktatás ekkor kérdés-felelet formájában zajlott le, mint pl. „Észrevettétek-e, hogy ...”, vagy „Mit jelent az, hogy ...?” Talán nem kell nekünk szóról-szóra utánozni ezt a módszert, de mégis megadja a jó irányt. Csak akkor értjük meg a liturgiát, ha hittel és szeretettel közeledünk hozzá. A szabály tehát az, hogy először megtapasztaljuk, éljük a liturgiát, utána gondolkodunk rajta és magyarázzuk azt. A szív szeme előbb tárul fel, mint az értelemé, mivel valójában csak a szív szemével érthető igazán a liturgia. Ez vonatkozik a liturgiát előkészítő munkaközösségekre, csoportokra. Akik azon igyekeznek, hogy variációt találjanak a témára, előbb hallgassák meg figyelemmel a témát, vegyenek részt a liturgián jelenlegi formájában. Enélkül amit létrehoznak, csak saját magukat fogja kifejezni és nem olyan valamit, ami az Ó- és Újszövetségben, valamint az Egyház eleven hagyományában gyökerezik. Mit gondolnánk arról a zeneszerzőről, aki ne lenne hajlandó meghallgatni elődei műveit, vagy az olyan festőről, aki sohasem látogatná a múzeumokat? A zenész hallgatja a zenét, a költő olvassa más költeményét, így van ez a liturgiában is.

A rítus és az egyhangúság

A „rítus” és „rituális” kifejezés unalmat és egyhangúságot idéz. Gyakran halljuk, hogy a mise mindig ugyanazt ismétli. „Rituális” azt jelenti, hogy merev, elmeszesedett. De megfelel-e ez az előítélet a valóságnak? Az igaz, hogy minden jó, ha túlzásba viszik, patológiai esetté válik, így a ritualizmus, mely

túlzott mértékben ragaszkodik egyes rítusokhoz, nem más, mint rítus-betegség. De a rítus több, mint a ritualizmus. Megvan a helye az emberi cselekvésben: mindenkinek megvan a reggeli és esti rítusa, minden társadalom ismerévente visszatérő ünnepeket. A rítus olyan antropológiai adottság, mely nélkül nem lehet meg az ember. A születést, a házasságot, a szerelmet, a halált — mindezeket az emberi valóságokat — rítusok veszik körül. A rítus szerepe az, hogy közelebb vigye az embert a transzcendens világhoz.

A rítus lényegéhez tartozik, hogy ismétlődő, sztereotip. Ahhoz, hogy megszélídjünk a transzcendens valóságot, szükségünk van mindig ugyanarra a szókincsre, meghatározott szertartás szerint. Ez az ismétlődő jelleg nem jelent egyhangúságot, nem fosztja meg a szertartást személyes vonásától. Ez vonatkozik pl. az esküvői szertartásra: mindenki egyformán esküszik, de a házasságkötők egyénisége megmarad, minden házasságkötés egyedülálló, még ha hasonlít is a többihez. Valójában lényeges, hogy a házaspár előre meghatározott szertartáshoz igazodjék, így az egyéni elkötelezés gyengeségét felváltja az a társadalmi aktus, mely védi és garantálja az ígéretet.

A rítus ismétlődő jellege segít a gondolkodásban és az asszimilálásban. Láttuk, hogy a liturgiának időre van szüksége, ha meg akarjuk érteni. Az idő pedig feltételezi az ismétlést. Végülis a rítus megvéd a direkt, közvetlen valósi tapasztalattól. Csak néhány nagy lelki zseni (mint Mózes a csipkebokornál) képes átélni ilyen közvetlen megtapasztalást. Az átlagembernek szüksége van a rítus védő közvetítő szerepére és az ismétlés lassító, oldó hatására. Tehát mindig lesz bizonyos egyhangúság a liturgiában — ezt tudomásul kell vennünk és meg kell szoknunk, ha meg vagyunk győződve a rítus ismétlődő szerepének a fontosságáról. Ne felejtjük el, hogy Isten meghívására veszünk részt a liturgiában. Tehát nem olyan ünnepély ez, melyet saját ízlésünk szerint rendezünk, hanem Isten ünnepe. Azért jöttünk el, mert ő hívott meg, és nem pedig a mi kívánságaink kielégítésére.

Liturgia, kozmosz és érzékvilág

Egy másik fontos jellemvonása a liturgiának: kozmikus jellege. Sok szimbóluma használ olyan elemeket, mint a tűz, fény, víz, táplálék. Az egyes napszakok és évszakok, a hold és a nap állása ugyancsak betölti a szerepét a liturgiában. Mindezek az alkotóelemek úgy nyernek felhasználást, ahogy Isten teremtette őket, és ha lehet, az ember közvetítő szerepe nélkül. A tűz legyen valódi tűz, a világosság valódi világosság, a fa valódi fa. Az időnek is valóságosnak kell lennie, pl. a Húsvét éjszakai szertartás idejének. Isten szolgálatára azokat a jó dolgokat használjuk fel, amelyeket ő adott nekünk, még ha ez nem is mindig praktikus vagy kényelmes.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a zsidó vagy keresztény szimbólumok nem csak kozmikus, hanem történelmi jellegűek is. Nem csak a teremtés, hanem főleg az üdvösségtörténet határozza meg azokat. Bár sok zsidó-keresztény ünnep mezőgazdasági eredetű, értelmük megváltozott, mivel tör-

ténelmi eseményre utalnak és nem pusztán az évszakok körforgására. Így van ez pl. a zsidóknál: egy tavaszi mezőgazdasági ünnepet felváltott az Egyiptomból való kiszabadulás ünnepe, az aratás ünnepét pedig a Törvény Sínai-hegyi adományozásának az ünnepe. Ez még világosabb a keresztény ünnepek esetében, melyek általában Krisztus életének egy mozzanatához fűződnek. A keresztény liturgikus naptár már nem egyszerű természeti naptár, hanem olyan ünnepek sorozata, melyek megemlékeznek Isten és népének főbb történelmi eseményeiről.

A liturgiának szerves kapcsolata van a testtel és az érzékszervekkel is. Csak egyetlen alapvető szimbólum létezik valójában: az emberi test. Minden más szimbólum a testből ered.

A legmozgékonyabb érzékszerv a szem. De a liturgiában manapság nem kap elég terepet. Túl sok a hallanivaló, kevés a látnivaló. Régen az ellenkező állt fenn: elhanyagolták a beszédet és a látásnak volt túlnyomó szerepe. Ezért vezették be a mise alatt a felmutatás rítusát, a misén kívül pedig az oltáriszentségimádást. Ma az a feladat, hogy visszaadjuk a szemnek a látnivalót, de ehhez nem kell új dolgokat kitalálni. Csak ki kell fejezni a nagy szimbólumok mondanivalóját. Hogyan fejezhetné ki a keresztség az Egyházba való belépést, ha üres templomban történik? Hogyan idézi fel a vízben való elmerülést, ha csak egy csepp víz szimbolizálja? Hogyan hirdessük az Igét, ha a hallgató közönség misszáléjára hajtja a fejét, ahelyett, hogy a felolvasót nézné? A mise liturgiájában mindent el kellene követni annak érdekében, hogy a hívek figyelmét három irányban kössük le: a miséző pap, az olvasmány helye és az oltár felé.

Az érintés és a szaglás szerve természetesen nem tölt be olyan fontos szerepet, mint a látás és a hallás. De az érintésnek nagy szerepe van a kézrátétel és a szent kenet szertartásában. Ezek a liturgia legkonkrétabb elemei az érzékek számára és nagy hatást gyakorolnak azokra, akik részesülnek benne. Ez különösen érvényes a betegek kenetére. A szaglószervet ma elhanyagolják a liturgiában. Kár, hogy a tömjént nemigen használják egyes helyeken. A keleti Egyházzal lehetne példát venni. Az is kár, hogy a krizma, melyet a bér-málkozásakor használnak „Krisztus jó illatának” kifejezésére, egyáltalán nem illatos. A keletiekenél pedig a krizma elkészítésére igen sok illatos növényt és fűszert használnak föl.

A kultúrába való beilleszkedés (inkulturáció)

Ez a kérdés viszonylag nem régen merült fel. Nem is tudjuk itt kimerítően tárgyalni. 1994-ben kitűnő elemzést bocsátott ki erről a Szentségek és a Liturgia Kongregációja. Az alapvető tény a következő: ha a liturgia a megtestesülés logikáját követi, minden civilizációba beilleszkedik. Vagyis minden nép Krisztus hitével és szeretetével kell, hogy a saját kultúrájával átélje.

De ennek van bizonyos határa, mivel a liturgia nem minden nép közös vallásos érzületére épül, hanem Krisztus misztériumaira. Ezek pedig a történelem adott helyén és idején zajlottak le, bizonyos meghatározott szimbólumok és ritu-

sok kíséretében. Az utolsó vacsora nem csupán szent lakoma, hanem az Úr vacsorája, melyet tanítványaival szenvedése előestéjén költött el. Ezért minden misében fel kell ismerni a kapcsolatot Krisztus utolsó vacsorájával. Ezért az Oltáriszentség sohasem módosulhat egészen a különféle kultúrák szerint.

Ha a liturgia a megtestesülés logikáját követi, ez a megváltás céljából történik. Ez arra is szolgál, hogy minden civilizációt megváltson. De nem lehet bekapcsolni bármilyen vallásos rítust az Egyház liturgiájába, vannak olyan imádságos formák, melyek összeférhetetlenek a keresztény liturgiával. Ezt nem lehet mindig könnyen eldönteni.

Az inkulturáció folyamata nem a liturgikus szakember íróasztalán dől el, hanem a szertartás gyakorlatában. Csak hosszú és mély alámerülés után a liturgiában, Krisztus és az Egyház iránti nagy szeretetben és azzal a kívánsággal, hogy Krisztus diadalmaskodjék, lehet az emberi rítusokat átformálni, hogy lassanként megjelenjen egy „inkulturált” liturgia. Így történt az, ahogy a zsidó liturgiát a görög, ezt pedig a római váltotta föl.

Liturgia és élet

Az utóbbi években sokat vitáztak arról, hogy milyen nagy távolság választja el a liturgiát a mindennapi élettől. Annyi bizonyos, hogy ha a liturgia nem gyakorolna befolyást a keresztények életére, hiányozna belőle valami. „Imitamimi quod tractatis” a papszentelés régi kifejezése szerint: vigyék át a gyakorlatba azt, amit a liturgiában ünnepeltek!

Néhányan ebből arra a következtetésre jutottak, hogy nem a liturgia a fontos, hanem a mindennapi élet. A liturgia tehát —ezek szerint— nem más, mint előkészület, töltekezés a mindennapok életére, azok számára, akik ezt az utat választják, másoknak pedig fölösleges lehet. Azt is hangoztatták, hogy a liturgia és az élet tulajdonképpen ugyanaz, és Isten igazi szolgálata a mindennapi életben történik. Márpedig a liturgia nem maga az élet, hanem inkább dialektikus kapcsolatban van vele. A vasárnap nem hétfő, és fordítva. A vasárnap rítusa megbontja a hét egyhangúságát, megkülönbözteti az emberi életmód különböző időszakait. Mindennapi élet és liturgia — két olyan valóság, melyek különállók és nem lehet összezerélni őket: mind a kettőre szükség van.

Azt is mondhatják néha, hogy a liturgia formába önti az életet, szimbolizálja azt. Ez részben igaz. Amit egész héten teszünk, azt tesszük a vasárnap liturgiában is, de tisztább és összeszedettebb módon: Istenért és másokért élünk. De nem szabad a liturgiát csak erre redukálni. A liturgia elsősorban Krisztus szavait és tetteit, az üdvösség-történet misztériumait jeleníti meg és csak azután a mi saját tetteinket, amennyiben azokat Krisztus megváltotta. A liturgia tehát mindenekelőtt a krisztológiával van kapcsolatban.

Fordította Fülöp Marianne OSB (Abbaye Ste Scholastique, Dourgne, Franciaország)